

વેણીભાઈ પુરોહિતનો જન્મ એમના વતનગામ સૌરાષ્ટ્રના જામખંભાણિયામાં થયો હતો. પોતે પત્રકાર હતા અને જીવનભર મુંબઈમાં એ વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા રહ્યા. મુખ્યત્વે તેઓ કવિ હતા. વાર્તાઓ પણ લખી છે, એ વાર્તામાં ‘અત્તરના દીવા’ પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થઈ છે. ‘સિંજારવ,’ ‘દીપ્તિ’ તેમજ ‘આચમન’ એમના નોંધપાત્ર કાવ્યસંગ્રહો છે. કવિ તરીકેની સર્જકતા વિશેષ કરીને ગીતો તેમજ ભજનોમાં વધુ ખીલી ઊઠતી પામી શકાય છે. ભાવોર્મિની, સરળ, સહજ અભિવ્યક્તિ, નાદલયયુક્ત ભાષા એમની કાવ્યશ્રેણીની વિશેષતા છે. ‘કાવ્યપ્રયાગ’માં એમણે વિવિધ કવિઓની કાવ્યરચનાઓના આસ્વાદો કરાવેલા છે.

પ્રસ્તુત કાવ્યમાં કવિ માનવીને, એકલપંડે, વિસામો લીધા વિના, જીવનમાં ઝૂઝવાનું કહે છે. ટાગોરે કહ્યું છે એમ, તારી સાથે કોઈ ન આવે તોપણ તું એકલો જજે. તું વિસામો લઈશ નહીં, પણ બીજાને વિસામો આપજે - એવી ભાવના આ કાવ્યના કેન્દ્રમાં છે.

થાકે ન થાકે છતાંયે હો માનવી ! ન લેજે વિસામો!
 ને ઝૂઝજે એકલ બાંયે - હો માનવી! ન લેજે વિસામો!
 તારે ઉલ્લંઘવાના મારગ ભુલામણા.
 તારે ઉદ્ધારવાનાં જીવન દયામણાં:
 હિમ્મત ન હારજે તું ક્યાંયે ...હો માનવી!
 જીવનને પંથ જતાં તાપ-થાક લાગશે,
 વધતી વિટંબણા સહતાં તું થાકશે:
 સહજે સંકટ એ બધાંયે ...હો માનવી!
 જાજે વટાવી તુજ આફતનો ટેકરો,
 આગે આગે હશે વણખેડ્યાં ખેતરો:
 ખંતે ખેડે એ બધાંયે ...હો માનવી!
 ઝાંખા જગતમાં એકલો પ્રકાશજે
 આવે અંધાર તેને એકલો વિદારજે:
 છો ને આ આયખું હણાયે ...હો માનવી!
 લેજે વિસામો ન ક્યાંયે હો માનવી! દેજે વિસામો!
 તારી હૈયા વરખડીને છાંયે હો માનવી! દેજે વિસામો!
 ન લેજે વિસામો....

(‘સિંજારવ’માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

વિસામો થાક ખાવો તે, વિશ્રાંતિ ઝૂઝવું મર્યા રહેવું, જોરથી લડવું એકલ બાંયે એકલે હાથે ઉલ્લંઘવું ઓળંગવું, પાર કરવું ભુલામણા ભુલાવે એવા ઉદ્ધારવું ઉદ્ધાર કરવો, (અહીં) સારી સ્થિતિ કરવી તે દયામણાં રાંક, ગરીબ, દયા ઊપજે એવાં હિમ્મત ન હારવી હામ-ધીરજ રાખવી પંથ માર્ગ વિટંબણા દુઃખ, સંતાપ, મુશ્કેલી સહતાં સહન કરતાં વણખેડ્યાં ખેડ્યા વિનાનાં ખંત ચીવટપૂર્વક લાગ્યા-મંડ્યા રહેવાનો (મહેનતુપણાનો) ગુણ ઝાંખું ઓછા પ્રકાશવાળું, નિસ્તેજ વિદારવું સામનો કરી માર્ગ કરવો આયખું આવરદા, આયુષ્ય વરખડી એક ઝાડ

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :
 (1) કવિ કેવા માર્ગો ઉલ્લંઘવાના કહે છે?
 (2) આફતનો ટેકરો કવિ કેવી રીતે પાર કરવાનું કહે છે?
2. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :
 (1) જીવનમાં આવતાં સંકટોનો કેવી રીતે સામનો કરવાનું કવિ કહે છે?
 (2) હિમ્મત ન હારજે તું ક્યાંયે એમ કવિ શા માટે કહે છે?
3. નીચેના પ્રશ્નનો સવિસ્તર ઉત્તર લખો :
 ‘વિસામો’ કાવ્યના શીર્ષકથી યથાર્થતા તપાસો.

વિદ્યાર્થીપ્રવૃત્તિ

- ‘તારી સાથે કોઈ ન આવે તો....’ ટાગોરનું કાવ્ય મેળવીને વાંચો.
- આ પ્રકારનાં કાવ્યો એકઠાં કરો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

● ‘ન લેજે વિસામો’

વિસામો એ વિશ્રામ પરથી ઊતરી આવેલો શબ્દ છે. વિસામો એટલે આરામ લેવો, પોરો ખાવો, આરામ કરવો વગેરે. જીવનમાં જે-જે મુશ્કેલીઓ આવે તેનો સામી છાતીએ મુકાબલો કરવાનો સંકેત આ ધ્રુવ પંક્તિથી કવિ કરી દે છે.

‘લેજે વિસામો ન ક્યાંયે હો માનવી! દેજે વિસામો!

તારી હૈયા વરખડીને છાંયે હો માનવી! દેજે વિસામો!’

- આ છેલ્લી કડીને તમે ધ્યાનથી વાંચો. અહીં કવિએ સરસ કરામત કરી છે.

● ધ્રુવ પંક્તિમાં પાછળ રહેલા ‘લેજે વિસામો’ શબ્દોને કવિએ છેલ્લી કડીમાં ‘દેજે વિસામો’ એમ કહીને કડીના પ્રારંભે મૂકી દીધા છે. એમાં માણસે અન્યને વિસામો દેવા માટે પોતાનો વિસામો ત્યાગવાની વાત ઉપસાવી છે.

શિક્ષકપ્રવૃત્તિ

- જીવનને પ્રેરણા આપે એવાં કાવ્યો વાંચવા અંગે વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરણા આપો.
- પુસ્તકાલયમાંથી પ્રેરણા આપે તેવા પ્રસંગો વિદ્યાર્થીઓને એકઠા કરવાનું કહો અને એનું સમૂહવાચન કરાવો.

●